

Σπουδαστήριο Φιλοσοφίας του Αθλητισμού
Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Πρακτικά του Β' Φιλοσοφικού Συμποσίου
(Αθήνα, 16 Μαΐου 2014)

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Κωνσταντίνα Ι. Γογγάκη – Ιωάννης Γ. Καλογεράκος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΝΗΛΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ 2014

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ Ι. ΓΟΓΓΑΚΗ –
ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΟΣ

Από την αρχαία συμμετρία στη σύγχρονη
αμετρία: Αρχές της φιλοσοφίας και αρχές του
αθλητισμού

Οι κορυφαίες φιλοσοφικές μορφές της ελληνικής αρχαιότητας, όπως ο Σωκράτης, ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, των οποίων τον στοχασμό εστιάστηκε το παρόν Συμπόσιο, επηρέασαν καθοριστικά τη μεταγενέστερη φιλοσοφία έως και τις μέρες μας, ενώ αποτελούν τους παραδειγματικούς εκφραστές της αρετολογίας της αρχαίας Ελλάδας, αλλά και τους ιδανικούς εμπνευστές αρεταϊκών ιδεωδών στο σύγχρονο κόσμο. Με τις αναλύσεις τους για τη σχέση μεταξύ ψυχής και σώματος και τον τονισμό της αξίας της σωματικής άσκησης των νέων οι φιλόσοφοι αυτοί προσέδωσαν στον αρχαίο ελληνικό αθλητισμό σημασία πρωτόγνωρη για τα δεδομένα της εποχής. Εξάλλου, ο αρχαίος αθλητής ήταν μέτοχος ενός πολιτισμού που εξέφραζε το σύμμετρον, το οποίο δεν ήταν παρά η αποτύπωση των φυσικών γνωρισμάτων του ελληνικού λαού.

Η αγωνιστική νίκη στην κλασική αρχαιότητα αποτελεί αρετή, η οποία ανυψώνει τον αθλητή σε επίπεδα θεϊκού ήρωα, καθώς αυτός έχει πραγματώσει το πολιτικό και κοινωνικό ιδεώδες της *καλοκάγαθίας* όπως την ορίζουν ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, με αναγνώριση δηλαδή της αξίας της εναρμόνισης των δύο ανθρώπινων υποστάσεων, του σώματος και της ψυχής, καθώς και της αξίας της πόλεως. Το αρχαιοπρεπές και δυναμικό *εὖ* εισηγείται την ποιοτική και ηθική διαφοροποίηση κάθε λέξης στην οποία αυτό προηγείται. Η προσθήκη του *εὖ* στο ουσιαστικό *δαίμων*, λ.χ., το μετατρέπει σε *εὖ-δαίμονα* και στη λέξη που κατά τον Αριστοτέλη αποτελεί τον υψηλότερο σκοπό της ζωής, την *εὐδαιμονία*. Το *εὖ* στο ρήμα *ἀθλοῦμαι* υποδεικνύει τον ηθικό τρόπο με τον οποίο πρέπει κανείς να ασκείται, και γενικότερα αποτελεί μια υπόσχεση, μια ηθική δέσμευση για την ευπρεπή συμπεριφορά με την οποία οφείλει να συμμετέχει σε κάθε αγώνα (*εὖ ἀγωνίζεσθαι*). Τη ζωή το *εὖ* τη μετατρέπει σε *εὐζωΐα* και σε *εὖ ζῆν*, που είναι άλλωστε και ο απώτερος στόχος του ανθρώπου, ο σκοπός της ζωής.

Στον Πλάτωνα το ενδιαφέρον για τη γυμναστική άσκηση προσλαμβάνει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα, καθώς αυτή δεν σημαίνει μόνο την σωστή πολεμική προετοιμασία ή τη συνετή ενασχόληση, αλλά αποτελεί το αναγκαίο συστατικό για την ολοκλήρωση της προσωπικότητας των νέων. Η σωματική άσκηση στην πλατωνική παιδεία, ανταποκρινόμενη στον γενικότερο χαρακτήρα της αγωγής, κατέχει πράγματι σημαίνουσα θέση. Δεν συνιστά όμως αυτοσκοπό, καθόσον η μονομερής σωματική εκγύμναση θεωρείται αγριότητα και βαναυσότητα. Η αντίληψη αυτή, συγκριτικά με όσα ισχύουν στον τομέα του αθλητισμού στους σύγχρονους καιρούς, και σε σχέση με το

πνεύμα της εμπορικής αξιοποίησης της ολυμπιακής ιδέας, καθιστούν την αναφορά στον Πλάτωνα όχι μόνο ωφέλιμη, αλλά επίσης επίκαιρη και αναγκαία. Ο Πλάτων υποστηρίζει πως το ωραίο είναι συμμετρικό, και καμιά συμμετρία δεν είναι ανώτερη από την συμμετρία της ψυχής και του σώματος. Η ύπαρξη επομένως ισχυρής ψυχής σε ασθενές σώμα συνιστά έλλειψη συμμετρίας, όπως επίσης και το αντίστροφο, η ύπαρξη ασθενούς ψυχής σε δυνατό σώμα, καθόσον διαταράσσεται η αρμονία του ζωντανού οργανισμού.

Η επιθυμητή αρμονία της ψυχής και του σώματος, που συνιστά το ιδεώδες της *καλοκάγαθίας*, αποτελεί κεντρικό στοιχείο του αθηναϊκού πολιτισμού. Ο Αριστοτέλης, στη συνέχεια, όπως και ο δάσκαλός του ο Πλάτων, πραγματεύεται το ζήτημα της γυμναστικής όταν συζητά σχετικά με το ιδανικό κράτος, *περί τῆς ἀρίστης πολιτείας*. Αναφερόμενος στην εκπαίδευση των μελλοντικών πολιτών της, προσδιορίζει τους σκοπούς της εκπαίδευσης σε συνάρτηση με την επιδίωξη της αρετής και της ἀρίστης ζωής, και αναπτύσσει τις απόψεις του για τη γυμναστική. Η σειρά με την οποία πραγματεύεται ο Αριστοτέλης τα δύο κύρια παιδευτικά μέσα, τη μουσική και τη γυμναστική, είναι αποτέλεσμα της πεποίθησής του ότι το πρώτο βήμα στην παιδεία των νέων είναι η ενασχόληση με το σώμα και επομένως ότι προηγείται η αγωγή των νέων από τους γυμναστές και τους παιδοτρίβες.

Η ανάδειξη του σημαντικού ρόλου της γυμναστικής και της άθλησης στη σωματική υγεία και την ευεξία υπήρξε η αφετηρία του τρόπου με τον οποίο ο Αριστοτέλης προσεγγίζει τον αθλητισμό. Ο ίδιος αποδίδει στη γυμναστική σημαντικό ρόλο για τη διάπλαση της όλης αρετής του ανθρώπου. Και

αυτό, παρά το γεγονός ότι δίνει ιδιαίτερο βάρος στην αξία της μουσικής παιδείας για τη διαμόρφωση του ήθους του πολίτη της ιδανικής πολιτείας. Ο Αριστοτέλης αντιμετωπίζει με πολύ μεγάλο σκεπτικισμό τα ελληνικά αθλητικά ιδεώδη, ενώ η στάση του απέναντι στον «επαγγελματικό» αθλητισμό της εποχής του είναι σαφώς επικριτική. Στο ζήτημα της γυμναστικής και γενικότερα της άθλησης οι αρχές του Αριστοτέλη συγκλίνουν κατά βάση προς εκείνες του δασκάλου του, τον Σταγειρίτη όμως δεν τον απασχολεί το ζήτημα όσο απασχόλησε τον Πλάτωνα. Σε ορισμένες μάλιστα απόψεις του Αριστοτέλη, λ.χ. στην άποψή του για την ανάγκη τήρησης του μέτρου στην άθληση ή για τη σταδιακή αύξηση της αθλητικής δραστηριότητας των νέων ανάλογα με την ηλικία τους, βρίσκονται ισχυρά ερείσματα για τη διατύπωση των αρχών ενός σύγχρονου υγιούς αθλητισμού. Για την ύπαρξη ωστόσο υγιούς αθλητισμού και την όρθωση ψυχοσωματικής συμμετρίας, σκόπιμο είναι να εντοπιστούν και να αποσαφηνιστούν τόσο η εσφαλμένη νοοτροπία που επικρατεί στο χώρο του αθλητισμού, όσο και οι κίνδυνοι οι οποίοι ελλοχεύουν από τη σύγχρονη αμετρία.

Με αφορμή μια αλληγορική αφήγηση του στωικού Επίκτητου σε ένα ζήτημα που αφορά στη σχέση μεταξύ φιλοσοφίας και αθλητισμού, ο δάσκαλος του Πλάτωνα, ο Σωκράτης, αναλύθηκε ως παίκτης της μπάλας, και επιχειρήθηκε η σύγκρισή του με τους σύγχρονους παίκτες των ατομικών και των ομαδικών αθλημάτων. Ο ίδιος βεβαίως δεν υπήρξε ποτέ αθλητής με την κυριολεκτική σημασία του όρου, όμως πέρασε τη ζωή του ασκούμενος στη φιλοσοφία, ενώ παράλληλα πήρε μέρος ως οπλίτης σε σημαντικές μάχες και εκστρατείες στη

διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Κατά τον Επίκτητο ο Σωκράτης υπήρξε ένας καλός παίκτης της μπάλας, επειδή έπαιζε επιδέξια στο γήπεδο του δικαστηρίου. Εξαίροντας τη δική του αλήθεια και θίγοντας και τους ίδιους τους ενόρκους, ο Σωκράτης έμοιαζε με έναν παίκτη της μπάλας, όπου η «μπάλα» ήταν τα πράγματα για τα οποία αδιαφορούσε, προκειμένου να παίξει το παιγνίδι της αλήθειας. Αυτό που προείχε γι' αυτόν ήταν η σταθερή προσήλωσή του στο σκοπό του, δηλαδή στην προάσπιση της αλήθειας. Ο γνήσιος αθλητής του στίβου της ζωής, όπως είναι ο Σωκράτης, προκειμένου να υπερασπισθεί την αξία της αλήθειας και της δικαιοσύνης, δεν δίστασε να θυσιάσει ακόμη και πράγματα που πολλοί άλλοι θεωρούν σημαντικά, όπως την καλοπέρασή τους, τα ατομικά τους συμφέροντα και την οικογενειακή τους ευτυχία.

Η μπάλα όμως στην περίπτωση του σύγχρονου αθλητή και συμπαίκτη του Σωκράτη και εκείνο δια του οποίου παίζεται ο αθλητικός αγώνας είναι πλέον κάτι άλλο: Πρόκειται για τα αναβολικά, τις χημικές ουσίες που χορηγούνται πριν από τον αγώνα σε αθλητές με σκοπό την αύξηση της μυϊκής τους μάζας για την επίτευξη του ρεκόρ, αλλά και τα στημένα παιγνίδια για τα μεγάλα κέρδη των εταιρειών στοιχημάτων. Η σύγχρονη μπάλα μπορεί ακόμη να είναι η φήμη που προέρχεται από μιαν αθλητική νίκη, ανεξαρτήτως του αν αυτή επιτεύχθηκε με άνομα μέσα. Είναι επίσης και η εξουθενωτική προπόνηση που υποβάλλει ο πρωταθλητισμός, ο οποίος, υπό αυτές τις συνθήκες, υπονομεύει το αγνό πνεύμα του αθλητισμού. Μπάλα είναι, γενικώς, η εμπορευματοποίηση του αθλητικού ιδεώδους, και πέραν τούτου η οικονομική κατάσταση, η κοινωνική θέση και οι όποιες προκλήσεις εγείρονται μπροστά

σε ένα αθλητικό ταλέντο στη διάρκεια της αθλητικής του σταδιοδρομίας.

Η φιλοσοφική προσέγγιση του σώματος δείχνει, εν τέλει, ότι οι εποχές και οι λαοί νοηματοδότησαν διαφορετικά τη σωματικότητα. Στην κλασική αρχαιότητα η ψυχοσωματική ανάπτυξη εκλαμβάνεται ισομερής. Στη βυζαντινή περίοδο η σωματικότητα εκλαμβάνεται πολύ υποδεέστερα απέναντι στην πνευματικότητα. Στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες έως και σήμερα όμως κυριαρχεί η εμμονή στη συνεχή επιδίωξη του κέρδους. Αυτό συνεπάγεται αφενός μεν την απολυτοποίηση οτιδήποτε υλιστικού, όπου εντάσσεται και το σώμα, και αφετέρου τον υποβιβασμό οτιδήποτε μη υλιστικού, όπου καταχωρίζεται η μη σωματική υπόσταση του ανθρώπινου είδους. Προβάλλει επομένως ως ανάγκη η ανάδειξη του πεδίου της «φιλοσοφικής ανθρωπολογίας», της σύλληψης δηλαδή της σύστασης και της ουσίας του ανθρώπου. Κατ' επέκταση, η αποσαφήνιση της αντιυλιστικής και αντισυστημικής σχέσης της φιλοσοφίας με τη σωματικότητα του αθλητισμού υπόκειται στην ανάγκη για την όρθωση και συνεκτική επεξεργασία μιας σύγχρονης φιλοσοφικής ανθρωπολογίας. Εάν δεν απαντηθεί εκ νέου το ερώτημα «τι είναι άνθρωπος», τότε τα μεταβιομηχανικά υλιστικά πρότυπα, καθώς μάλιστα διογκώνονται μέσα από την επικράτηση της σύγχρονης οικονομικής παγκοσμιοποίησης, παραμένουν κυρίαρχα και επιβεβλημένα.

Το περί ανθρώπου ερώτημα θα πρέπει να ιδωθεί κυρίως μέσα από την προσέγγιση τριών εννοιών, της ολότητας, της ανοικτότητας και της υγείας, ως εννοιών εξηγητικών της σωματικής υπόστασης του καλλιεργημένου ανθρώπου. Είναι αναγκαία η αναφορά στην αυτοδιάθεση της ολιστικής ύπαρξης

του αθλητή, γεγονός που επεκτείνει τα δικαιώματά του πέρα από το σώμα και που σημαίνει ότι δικαιούται να αυτοκαθορίζεται. Αποφάσεις που τον ετεροκαθορίζουν οδηγούν στην ανελευθερία του ανθρώπινου υποκειμένου και στη μετατροπή του σε ανθρωποειδές αντικείμενο. Η επικέντρωση του αθλητή στην ανάδειξη του σώματος και η σχεδόν τιμωρητική του απομόνωση από την ιδιότητα του πολίτη συνιστούν αλλοτρίωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και αποξένωση από κύριες αρχές της ελληνικής φιλοσοφίας που διατυπώθηκαν από τους κορυφαίους εκπροσώπους της. Όλα αυτά αναδεικνύουν πόσο πολύτιμη και απαραίτητη είναι μια πολιτική φιλοσοφία του σώματος, που να εδράζεται στη βούληση των κοινωνιών να μετασχηματίσουν θεσμικά την υλιστική και εργαλειώδη σωματικότητα αναδιατάσσοντάς την εντός της καθολικότητας της ανθρώπινης ύπαρξης, της οποίας το σώμα αποτελεί όμορφο και αναγκαίο μέρος.

Η γενετική μηχανική ωστόσο έχει στις μέρες μας τέτοια ραγδαία εξέλιξη, ώστε τροφοδοτεί τη φαντασία όχι μόνο των μεταουμανιστών ή μετανθρωπιστών αλλά και τον χώρο της επιστημονικής φαντασίας με σενάρια μιας νέας ευγονικής, η οποία αποσκοπεί στη δημιουργία υπερανθρώπων μέσω γενετικών επεμβάσεων. Σε μια μεταβιομηχανική εποχή η δόξα θα ανήκει πλέον στην επανάσταση της βιοεπιστήμης που σημειώθηκε στις αρχές του αιώνα μας. Εγείρονται όμως ταυτόχρονα ισχυροί ηθικοί προβληματισμοί, κυρίως για το πού μπορεί να οδηγήσει μια νέα ευγονική μέσω της αξιοποίησης των βέλτιστων γονιδίων της γενετικής δεξαμενής του ατόμου είτε μέσω της γενετικής τροποποίησης είτε μέσω της ενίσχυσης των γενετικών προδιαγραφών, υπερβαίνοντας έτσι τις δυνα-

τότητες με τις οποίες προίκισε τον άνθρωπο η φύση. Επιπλέον με την γονιδιακή θεραπεία μπορεί να επανασχεδιαστεί ο άνθρωπος στις ιδανικές διαστάσεις του, «ακυρώνοντας» τη φύση ή, ορθότερα, τη φυσική επιλογή που τον δημιούργησε.

Τι σημαίνουν όλα αυτά; Ότι ο άνθρωπος θα έχει απεριόριστη εξουσία επάνω στην ίδια του τη βιολογία; Ότι θα διαθέτει τη δύναμη να θέσει τέλος στις ασθένειες, να καταργήσει τον πόνο, να προικισθεί με υπερανθρώπινα επίπεδα ομορφιάς, αθλητικών επιδόσεων και νοημοσύνης; Πού θέλει να φτάσει ο άνθρωπος; Υπάρχει ένα όριο συγκεκριμένο, στο οποίο θα αισθανθεί δικαιωμένος και ευτυχισμένος ή μήπως, θέλοντας να τα κατακτήσει όλα, είναι καταδικασμένος τελικά σε μια σκλαβιά επιθυμιών; Δεν είναι αυτό πλεονεξία; Με τη χρήση ωστόσο των φαρμάκων και της τεχνολογίας ο άνθρωπος έχει χάσει μια ουσιώδη ανθρώπινη εμπειρία: την εμπειρία να μάχεται για την επιτυχία και να αντέχει την αποτυχία. Η βιοηθική, ως ασπίδα ενάντια στην επίθεση της τεχνοεπιστημονικής προόδου, προβάλλει τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η μεταβολή της ανθρώπινης φύσης, η διασάλευση της ιδέας της καθολικότητας και η επικράτηση της «γενετικής ανισότητας» θα έχουν αρνητικές επιπτώσεις για τη φύση της ίδιας της κοινωνίας και τη δημοκρατία, αφού ο άνθρωπος δεν αποτελεί μόνο το άθροισμα των γονιδίων του. Επομένως όλα αυτά δεν συνιστούν απελευθέρωση, αλλά μάλλον εξάρτηση του ανθρώπου από τη βιοτεχνολογική μηχανή.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, στο χώρο ειδικότερα του αθλητισμού –και σε αντίθεση με τον αρχαίο αθλητή, ο οποίος εκφράζει το *σύμμετρον*– ο σύγχρονος αθλητής βάλλεται από ένα ιδεολογικά κερδοκεντρικό σύστημα, το οποίο επικροτεί το

άμετρο, την υπερβολή, την βιομηχανοποίηση της επίδοσης και την εργαλειοποίηση του ανθρώπινου σώματος. Τον πυρήνα όμως του αθλητικού ιδεώδους αποτελεί η ευγενής άμιλλα, η οποία λειτουργεί ως καίριο στοιχείο ηθικής αγωγής. Στον σύγχρονο ανταγωνιστικό κόσμο μπορεί μάλιστα να αποτελεί και ασπίδα προστασίας απέναντι σε έναν παράλογο ανταγωνισμό, ο οποίος μετατρέπει την αγαθή έριδα σε ανελέητη μάχη. Η ευγενής άμιλλα αντιστέκεται στην αλόγιστη εμπορευματοποίηση της ολυμπιακής ιδέας, στη νοθεία του φίλαθλου πνεύματος, στη σωματική μονομέρεια, στην υπερβολή του τυφλού φανατισμού που οδηγεί σε ακραία αποτελέσματα, αλλά και στην απόρριψη της εφαρμογής της γενετικής τεχνολογίας και της αρνητικής ευγονικής στο ανθρώπινο σώμα για την επίτευξη υπερανθρώπινων ρεκόρ. Αντιστέκεται κυρίως στην πλεονεξία και στη σύγχρονη αμετρία. Στόχος δεν είναι επομένως η με οποιοδήποτε μέσο σωματική επίδοση ούτε η μετατροπή του αθλητή σε υπεράνθρωπο, αλλά ο σεβασμός προς τα φυσικά όρια και προς τον άνθρωπο ως αξία. Στόχος είναι η αξιοκρατία, η δημοκρατία, η ισονομία, η ανιδιοτέλεια, ώστε να ζήσει κανείς τη ζωή ως αγαθό.